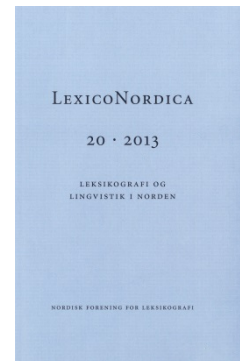

LexicoNordica

Titel: Mediala s-verb i svenska ordböcker
Forfatter: Nina Martola
Kilde: LexicoNordica 20, 2013, s. 93-110
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Mediala s-verb i svenska ordböcker

Nina Martola

The most common way of forming passive in Swedish is through the ending *-s* (*huset byggdes* 'the house was built', *huset hade byggts* 'the house had been built'). There are, however, verbs ending in an *-s* without representing the s-passive. These are called *deponens*. Some of the deponens verbs always end in an *-s* and some of them have counterparts without an *-s*, e.g. *utveckla* 'develop' [develop something] – *utvecklas* 'develop' [something develops into something]. The latter group is called *medial deponens* and the verbs express a spontaneous process. For the lexicographer the medials are somewhat problematic, since it is hard to tell to what extent the s-forms can be considered independent. In this study I analyze how the type is handled in four Swedish monolingual dictionaries. My result is that there is quite a lot of inconsistency.

1. Inledning

Man behöver inte leta särskilt mycket efter deponensverb (jfr avsnitt 2) i en svensk ordbok för att bli förvirrad. Verb som *behövas*, *förslummas* och *utvecklas* finns med som uppslagsord medan t.ex. *erfordras*, *fördubblas* och *förvandlas* inte gör det. I vissa fall framgår det i ordboksartiklarna att ett verb förekommer ofta i s-form, i andra fall gör det det inte. Det är möjligt att de flesta användare inte störs av inkonsekvenserna men å andra sidan skulle de knappast heller störas av större konsekvens. Och för de användare som intresserar sig för någon viss typ av ord vore en klarare systematik att föredra.

I denna uppsats undersöker jag fyra olika svenska ordböcker med avseende på behandlingen av ett antal verb som kan räknas

till kategorin medial deponens. Jag relaterar mina iakttagelser till hur verben förekommer i ett autentiskt material. De stora, effektivt sökbara korpusar som finns i våra dagar erbjuder lexikografen mycket större möjlighet att stödja sig på faktiskt språkanvändning, tills vidare förstås främst skriftspråklig användning.

Med utgångspunkt i undersökningen av ordböckerna och det autentiska materialet resonerar jag kring fenomenet mediala deponensverb ur ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv. Till slut försöker jag knyta ihop mina iakttagelser lexikografiskt.

2. Om deponens

Termen *deponens* används i Svenska Akademiens grammatik (1:161, 2:554–555, i fortsättningen SAG) med avseende på verb på -s som inte har passiv funktion. Det finns två grupper av *deponensverb*, sådana som förekommer enbart i s-form (t.ex. *andas*, *lyckas*) och sådana som förekommer både i s-form och i s-lös form.¹

Vad betydelsen beträffar kan följande grupper urskiljas (SAG 2:555–557):

- A. Subjektet betecknar agens eller orsak.
 - Absolut betydelse, ofta iterativt eller generiskt (*bitas*, *narras*)
 - Reciprok betydelse (*enas*, *mötas*)
 - Absolut eller reciprok betydelse (*kittlas*, *knuffas*, *pussas*)
- B. Subjektet betecknar föremålet för aktionen eller upplevelsen av aktionen och aktionen representerar ett spontant skeende.
 - Medial betydelse (*skadas*, *utvecklas*, *höras*)

1 I vissa verk används *deponens* bara om den första gruppen, jfr. t.ex. NE, som i sin definition har med villkoret ”men som saknar aktiv motsvarighet”.

Vissa av de mediala verben har en reflexiv motsvarighet (*utvecklas* ~ *utveckla sig*), och gränsen mellan passiv och medial betydelse är ofta vag.

Det är med andra ord s-verben med medial betydelse som är vaga gentemot passiv. SAG (4:403) framställer det som ett kontinuum med den utpräglat mediala² användningen som den ena polen och passiv som den andra. Mellan ytterligheterna står fall där det finns en orsak bakom skeendet och, närmare passiv, fall med implicit agens.

I Lyngfelt (2007) behandlas deponens från konstruktionsgrammatisk synpunkt. Grupperingen är i många stycken densamma som i SAG men med finare fördelning. Utöver absoluta, reciproka och mediala deponens tas en fjärde typ upp, nämligen intransitiva deponenskonstruktioner som förekommer i kombination dels med beteendeverb (*envisas*, *fjollas*, *väsñas*), dels med rörelseverb och lokativa verb (*färdas*, *nalkas*, *vistas*). Också i Lyngfelt (2010) räknas med fyra huvudkategorier, absoluta, reciproka, mediala och intransitiva konstruktioner, och det är de intransitiva som skiljer Lyngfelt från SAG.

Beträffande medial deponenskonstruktion konstaterar Lyngfelt (2007:119) liksom SAG att både denna och s-passivkonstruktion kännetecknas av att verbet står i s-form och att subjektet uppbär rollen Patient eller Upplevare. Den enda skillnaden är att det i den passiva konstruktionen ingår en optionell agent.

Förutom den mediala upplevar-/patientkonstruktionen räknar Lyngfelt (2007:119–120) med opersonlig deponens (t.ex. *det bränns*; *det våras*), medial deponens med formellt subjekt (*det lyckades honom inte*) och deponens med subjektslyftning (*känñas*, *tyckas*).

2 Benämningen *medial* kommer av att konstruktionen befinner sig mitt emellan passiv och aktiv. (Lyngfelt 2007)

3. Förekomsten av mediala s-verb i ett korpusmaterial

I SAG (2:556–557) ges en lista på 90 deponensverb med medial betydelse. Det är knappast en uttömmande lista, men den utgör en god bas för en undersökning av lemmatiseringen i ordböcker.

Inledningsvis och som bakgrund till ordboksdiskussionen ska jag undersöka i vilken utsträckning verben förekommer i autentiska texter. För det syftet har jag använt mig av fem korpusar med sammanlagt 41,6 miljoner ord ur Korp i Språkbanken (litteratur drygt 30 %, tidningstext knappt 70 %) (tabell 1).

Korpus	Miljoner ord
Bonniersromaner I	6,6
Bonniersromaner II	4,3
Norstedtsromaner	2,5
GP 2001	17,4
Press 98	10,8
Totalt	41,6

Tabell 1: Använda korpusar.

Undersökningen visar att största delen av s-verbena är lågfrekventa. Bara 11 verb når upp till en relativ frekvens på över 10 belägg per miljoner ord (första kolumnen i tabell 2). Vissa av verben finns som lemgram³ på -s i Korp. För de övriga verben kan den relativa frekvensen fås fram utifrån lemgrammet för s-löst verb med preciseringen att ordet ska sluta på -s.⁴ För dessa anges i

3 Ett *lemgram* i Språkbanksterminologi svarar i stort sett mot *lemma* i lingvistisk terminologi. Så här står det i användaranvisningarna: "Ett lemgram är ett ords eller ett flerordsuttrycks samtliga böjningsformer, och gör det möjligt att i en och samma sökning söka efter både 'katt', 'katter', 'katterna' och så vidare." <<http://spraakbanken.gu.se/swe/forskning/infrastruktur/korp/anvandarhandledning>>. Lemgrammen hämtas från en lexikal resurs, SALDO.

4 Söksträng: [word = ".*s" & lex contains "förvandla\\.vb\\.1"]

tabell 2 också hur stor andel s-formerna utgör av verbets samtliga former. Andelen kunde tänkas spela en roll för lemmatiseringen i ordböcker. I kolumnen längst till höger anges i hur många ordböcker s-verbet finns upptaget som lemma (jfr avsnitt 4).

Verb	Frekvens		S-lemgram ⁵	Andel -s %	Lemma i ordböcker
	Rel.	Abs.			
kännas	247,2	10290	x		4
behövas	118,8	4943	x		4
kallas	105,9	4407		27,0	0
krävas	93,9	3910	x		4
födas	54,3	2260		37,5	2
utvecklas	53,4	2222	x		4
förändras	51,5	2142		53,4	1
förvandlas	33,8	1408		60,2	0
skadas	30,5	1270		28,2	0
förbättras	17,7	735		29,2	0
skämmas	16,3	680	x		4

Tabell 2: Mediala s-verb i korpusmaterialet.

Som nämnt är många av de 90 SAG-verbena lågfrekventa, bl.a. många av de 18 som inte finns lemmatiserade i någon ordbok (jfr tabell 3 nedan), t.ex. *fördanskas* (antal absoluta belägg: 0), *fördummas* (0), *gelatineras* (0), *självläckas* (0), *demoraliseras* (2) och *förfulas* (2).

4. Mediala deponensverb i ordböcker

Mediala deponenskonstruktioner och s-passiv ligger mycket nära varandra, och samma verbformer förekommer i båda konstruktionerna. I det följande undersöker jag hur verb som kan representera båda kategorierna behandlas i några svenska ordböcker utifrån den lista på 90 deponensverben som ges i SAG (2:556–557). De

5 Jfr fotnot 3.

fyra undersökta ordböckerna är Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (2009, i fortsättningen SO), Svenska Akademiens ordlista (2006, SAOL), Bonniers svenska ordbok (2010, BSO) och Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (2006, NKO).

4.1. Lemmatisering

Lemmatisering av s-formen är det starkaste ställningstagandet för att s-formen är en självständig form, och jag har undersökt i vilken utsträckning de 90 mediala SAG-verbena finns med som uppslagsord i de fyra ordböckerna.

Lemma i antal ordböcker	Verb	Antal verb
4	behövas, fordras, förfäras, förgås, förslummas, försumpas, förtröttas, glädjas, krävas, kännas, lövas, mattas, nödgas, ryktas, skingras, skämmas, utvecklas, åldras	18
3	fröjdas, förefinnas, förgubbas, förstummas, förvånas, harmas, läkas, tröttas, äcklas SO 4, SAOL 9, BSO 8, NKO 6	9
2	fägnas, födas, förargas, förskräckas, förundras, förvedas, förvildas, förvärmas, kvävas, tillbakabildas, ändas SO 6, SAOL 9, BSO 3, NKO 4	11
1	decimeras, förborgerligas, förkolas, försockras, försoffas, försvagas, försämras, förtretas, förverkligas, föryngras, förtylligas, förändras, nödsakas, reinkarneras, ryckas med, skrynklas, ärgas, ökas SO 0, SAOL 12, BSO 3, NKO 3	18
	Totalt	56
0	brukas, demoraliseras, erfordras, förbättras, fördanskas, fördubblas, fördummas, fördärvas, förfulas, förintas, förkvävas, förlemas, förråas, förslappas, förslöas, förstenas, förstoras, förtjockas, förvandlas, förvirras, förvärldsligas, förädlas, gelatineras, inflammeras, kallas, kristalliseras, mildras, minskas, självläckas, skadas, slammas igen, slitats, spolieras, tarvas	34

Tabell 3: Lemmatiseringen av mediala s-verb i fyra ordböcker.

Av de 90 verben finns 28 lemmatiserade i SO, 48 i SAOL, 32 i BSO och 31 i NKO. Att lemmatiseringstalet är högst i SAOL är inte oväntat, eftersom ordlistan innehåller mycket fler uppslagsord än de andra ordböckerna. NKO med betydligt färre uppslagsord än SO och BSO lemmatiserar i proportion fler s-verb (om än 5 av de 31 lemmatiserade verben utgör sublemman).

Över hälften av verben eller 56 stycken finns lemmatiserade i någon av ordböckerna men överensstämmelsen är inte så hög. Bara 18 verb finns med som lemma i samtliga ordböcker. Av tabell 3 framgår hur de 90 s-verbet fördelar sig på grupper enligt hur många ordböcker som anför dem som lemma. I den första gruppen, de verb som finns lemmatiserade i alla ordböcker, ingår flera verb som kan konstrueras opersonligt (*det behövs ... osv.; behövas, fordras, krävas, kännas, ryktas*).

En del av de 90 mediala SAG-verbet är knappast seriösa lemmakandidater för en (allmänspråklig) ordbok, t.ex. *gelatiniserar, självsläckas* eller *fördanskas*.

4.2. Deponensangivelse inne i artiklarna

Lemmativering av s-verb är bara ett sätt att redovisa deponens. Om s-formen för ett verb inte anføres som lemma finns det möjlighet att inne i artikeln för motsvarande s-lösa form visa på användning i s-form. Det kraftfullaste verktyget är mikrostrukturell gruppering av artikeln så att deponensformerna avskiljs till en egen grupp. Ett lite mindre kraftfullt alternativ är att utnyttja metaspråkliga angivelser, medan en implicit metod är att helt enkelt anförä exempel på s-former utan vidare kommentarer.

För de 90 mediala verb som aktualiseras av SAG utnyttjas den mikrostrukturella möjligheten av NKO, som anför vissa av s-verbet som sublemman (5 av de 31 lemmaansatta verben). Metaspråkliga angivelser förekommer i SO men ytterst sparsamt i de andra ordböckerna.

I SO lyder angivelsen i de flesta fall *vanl. pass. el. perf. part.* Ibland anges bara ettdera alternativet och i några fall står det *ofta* i stället för *vanl.* I 16 artiklar finns det en angivelse av det slaget, i sex fall kombinerat med förekomst av exempel på s-användning. Möjligheten att visa på s-användning i exempel har utnyttjats i sammanlagt 19 artiklar. Av (1) framgår hur det kan se ut i SO.

(1) **försämra**

- (ofta pass. el. perf. part.) göra sämre:

*sjukförmånerna har ~ts; vädret ~des framåt
eftermiddagen*

(2 av totalt 2 exempel i artikeln)

förvirra

- (vanl. perf. part.) skapa tankemässig oreda hos person så att [...]

förvandla

- (fullständigt) förändra i fråga om [...]

*prinsen ~des till en groda; ~ det sköna naturområdet
~des till ett grustag; dödsstraffet ~des till livstids fängelse*

(3 av 5 exempel)

Angivelsen *vanl. perf. part.* fungerar som en indirekt upplysning om medialitet eftersom *förvirrad* lika gärna kan vara particip av *förvirras* som av *förvirra* (jfr SAG 2:600). (Formen *förvirrad* finns

Mediala s-verb i svenska ordböcker

Nina Martola

The most common way of forming passive in Swedish is through the ending *-s* (*huset byggdes* 'the house was built', *huset hade byggts* 'the house had been built'). There are, however, verbs ending in an *-s* without representing the s-passive. These are called *deponens*. Some of the deponens verbs always end in an *-s* and some of them have counterparts without an *-s*, e.g. *utveckla* 'develop' [develop something] – *utvecklas* 'develop' [something develops into something]. The latter group is called *medial deponens* and the verbs express a spontaneous process. For the lexicographer the medials are somewhat problematic, since it is hard to tell to what extent the s-forms can be considered independent. In this study I analyze how the type is handled in four Swedish monolingual dictionaries. My result is that there is quite a lot of inconsistency.

1. Inledning

Man behöver inte leta särskilt mycket efter deponensverb (jfr avsnitt 2) i en svensk ordbok för att bli förvirrad. Verb som *behövas*, *förslummas* och *utvecklas* finns med som uppslagsord medan t.ex. *erfordras*, *fördubblas* och *förvandlas* inte gör det. I vissa fall framgår det i ordboksartiklarna att ett verb förekommer ofta i s-form, i andra fall gör det det inte. Det är möjligt att de flesta användare inte störs av inkonsekvenserna men å andra sidan skulle de knappast heller störas av större konsekvens. Och för de användare som intresserar sig för någon viss typ av ord vore en klarare systematik att föredra.

I denna uppsats undersöker jag fyra olika svenska ordböcker med avseende på behandlingen av ett antal verb som kan räknas

till kategorin medial deponens. Jag relaterar mina iakttagelser till hur verben förekommer i ett autentiskt material. De stora, effektivt sökbara korpusar som finns i våra dagar erbjuder lexikografen mycket större möjlighet att stödja sig på faktiskt språkanvändning, tills vidare förstås främst skriftspråklig användning.

Med utgångspunkt i undersökningen av ordböckerna och det autentiska materialet resonerar jag kring fenomenet mediala deponensverb ur ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv. Till slut försöker jag knyta ihop mina iakttagelser lexikografiskt.

2. Om deponens

Termen *deponens* används i Svenska Akademiens grammatik (1:161, 2:554–555, i fortsättningen SAG) med avseende på verb på -s som inte har passiv funktion. Det finns två grupper av *deponensverb*, sådana som förekommer enbart i s-form (t.ex. *andas*, *lyckas*) och sådana som förekommer både i s-form och i s-lös form.¹

Vad betydelsen beträffar kan följande grupper urskiljas (SAG 2:555–557):

- A. Subjektet betecknar agens eller orsak.
 - Absolut betydelse, ofta iterativt eller generiskt (*bitas*, *narras*)
 - Reciprok betydelse (*enas*, *mötas*)
 - Absolut eller reciprok betydelse (*kittlas*, *knuffas*, *pussas*)
- B. Subjektet betecknar föremålet för aktionen eller upplevelsen av aktionen och aktionen representerar ett spontant skeende.
 - Medial betydelse (*skadas*, *utvecklas*, *höras*)

1 I vissa verk används *deponens* bara om den första gruppen, jfr. t.ex. NE, som i sin definition har med villkoret ”men som saknar aktiv motsvarighet”.

Vissa av de mediala verben har en reflexiv motsvarighet (*utvecklas* ~ *utveckla sig*), och gränsen mellan passiv och medial betydelse är ofta vag.

Det är med andra ord s-verben med medial betydelse som är vaga gentemot passiv. SAG (4:403) framställer det som ett kontinuum med den utpräglat mediala² användningen som den ena polen och passiv som den andra. Mellan ytterligheterna står fall där det finns en orsak bakom skeendet och, närmare passiv, fall med implicit agens.

I Lyngfelt (2007) behandlas deponens från konstruktionsgrammatisk synpunkt. Grupperingen är i många stycken densamma som i SAG men med finare fördelning. Utöver absoluta, reciproka och mediala deponens tas en fjärde typ upp, nämligen intransitiva deponenskonstruktioner som förekommer i kombination dels med beteendeverb (*envisas*, *fjollas*, *väsñas*), dels med rörelseverb och lokativa verb (*färdas*, *nalkas*, *vistas*). Också i Lyngfelt (2010) räknas med fyra huvudkategorier, absoluta, reciproka, mediala och intransitiva konstruktioner, och det är de intransitiva som skiljer Lyngfelt från SAG.

Beträffande medial deponenskonstruktion konstaterar Lyngfelt (2007:119) liksom SAG att både denna och s-passivkonstruktion kännetecknas av att verbet står i s-form och att subjektet uppstår rollen Patient eller Upplevare. Den enda skillnaden är att det i den passiva konstruktionen ingår en optionell agent.

Förutom den mediala upplevar-/patientkonstruktionen räknar Lyngfelt (2007:119–120) med opersonlig deponens (t.ex. *det bränns*; *det våras*), medial deponens med formellt subjekt (*det lyckades honom inte*) och deponens med subjektslyftning (*känñas*, *tyckas*).

2 Benämningen *medial* kommer av att konstruktionen befinner sig mitt emellan passiv och aktiv. (Lyngfelt 2007)

3. Förekomsten av mediala s-verb i ett korpusmaterial

I SAG (2:556–557) ges en lista på 90 deponensverb med medial betydelse. Det är knappast en uttömmande lista, men den utgör en god bas för en undersökning av lemmatiseringen i ordböcker.

Inledningsvis och som bakgrund till ordboksdiskussionen ska jag undersöka i vilken utsträckning verben förekommer i autentiska texter. För det syftet har jag använt mig av fem korpusar med sammanlagt 41,6 miljoner ord ur Korp i Språkbanken (litteratur drygt 30 %, tidningstext knappt 70 %) (tabell 1).

Korpus	Miljoner ord
Bonniersromaner I	6,6
Bonniersromaner II	4,3
Norstedtsromaner	2,5
GP 2001	17,4
Press 98	10,8
Totalt	41,6

Tabell 1: Använda korpusar.

Undersökningen visar att största delen av s-verbena är lågfrekventa. Bara 11 verb når upp till en relativ frekvens på över 10 belägg per miljoner ord (första kolumnen i tabell 2). Vissa av verben finns som lemgram³ på -s i Korp. För de övriga verben kan den relativa frekvensen fås fram utifrån lemgrammet för s-löst verb med preciseringen att ordet ska sluta på -s.⁴ För dessa anges i

3 Ett *lemgram* i Språkbanksterminologi svarar i stort sett mot *lemma* i lingvistisk terminologi. Så här står det i användaranvisningarna: "Ett lemgram är ett ords eller ett flerordsuttrycks samtliga böjningsformer, och gör det möjligt att i en och samma sökning söka efter både 'katt', 'katter', 'katterna' och så vidare." <<http://spraakbanken.gu.se/swe/forskning/infrastruktur/korp/anvandarhandledning>>. Lemgrammen hämtas från en lexikal resurs, SALDO.

4 Söksträng: [word = ".*s" & lex contains "förvandla\\.vb\\.1"]

tabell 2 också hur stor andel s-formerna utgör av verbets samtliga former. Andelen kunde tänkas spela en roll för lemmatiseringen i ordböcker. I kolumnen längst till höger anges i hur många ordböcker s-verbet finns upptaget som lemma (jfr avsnitt 4).

Verb	Frekvens		S-lemgram ⁵	Andel -s %	Lemma i ordböcker
	Rel.	Abs.			
kännas	247,2	10290	x		4
behövas	118,8	4943	x		4
kallas	105,9	4407		27,0	0
krävas	93,9	3910	x		4
födas	54,3	2260		37,5	2
utvecklas	53,4	2222	x		4
förändras	51,5	2142		53,4	1
förvandlas	33,8	1408		60,2	0
skadas	30,5	1270		28,2	0
förbättras	17,7	735		29,2	0
skämmas	16,3	680	x		4

Tabell 2: Mediala s-verb i korpusmaterialet.

Som nämnt är många av de 90 SAG-verbena lågfrekventa, bl.a. många av de 18 som inte finns lemmatiserade i någon ordbok (jfr tabell 3 nedan), t.ex. *fördanskas* (antal absoluta belägg: 0), *fördummas* (0), *gelatineras* (0), *självläckas* (0), *demoraliseras* (2) och *förfulas* (2).

4. Mediala deponensverb i ordböcker

Mediala deponenskonstruktioner och s-passiv ligger mycket nära varandra, och samma verbformer förekommer i båda konstruktionerna. I det följande undersöker jag hur verb som kan representera båda kategorierna behandlas i några svenska ordböcker utifrån den lista på 90 deponensverben som ges i SAG (2:556–557). De

5 Jfr fotnot 3.

fyra undersökta ordböckerna är Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (2009, i fortsättningen SO), Svenska Akademiens ordlista (2006, SAOL), Bonniers svenska ordbok (2010, BSO) och Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (2006, NKO).

4.1. Lemmatisering

Lemmatisering av s-formen är det starkaste ställningstagandet för att s-formen är en självständig form, och jag har undersökt i vilken utsträckning de 90 mediala SAG-verbena finns med som uppslagsord i de fyra ordböckerna.

Lemna i antal ordböcker	Verb	Antal verb
4	behövas, fordras, förfäras, förgås, förslummas, försumpas, förtröttas, glädjas, krävas, kännas, lövas, mattas, nödgas, ryktas, skingras, skämmas, utvecklas, åldras	18
3	fröjdas, förefinnas, förgubbas, förstummas, förvånas, harmas, läkas, tröttas, äcklas SO 4, SAOL 9, BSO 8, NKO 6	9
2	fägnas, födas, förargas, förskräckas, förundras, förvedas, förvildas, förvärmas, kvävas, tillbakabildas, ändas SO 6, SAOL 9, BSO 3, NKO 4	11
1	decimeras, förborgerligas, förkolas, försockras, försoffas, försvagas, försämras, förtretas, förverkligas, föryngras, förtylligas, förändras, nödsakas, reinkarneras, ryckas med, skrynklas, ärgas, ökas SO 0, SAOL 12, BSO 3, NKO 3	18
	Totalt	56
0	brukas, demoraliseras, erfordras, förbättras, fördanskas, fördubblas, fördummas, fördärvas, förfulas, förintas, förkvävas, förllamas, förråas, förslappas, förslöas, förstenas, förstoras, förtjockas, förvandlas, förvirras, förvärldsligas, förädlas, gelatineras, inflammeras, kallas, kristalliseras, mildras, minskas, självläckas, skadas, slammas igen, slitats, spolieras, tarvas	34

Tabell 3: Lemmatiseringen av mediala s-verb i fyra ordböcker.

Av de 90 verben finns 28 lemmatiserade i SO, 48 i SAOL, 32 i BSO och 31 i NKO. Att lemmatiseringstalet är högst i SAOL är inte oväntat, eftersom ordlistan innehåller mycket fler uppslagsord än de andra ordböckerna. NKO med betydligt färre uppslagsord än SO och BSO lemmatiserar i proportion fler s-verb (om än 5 av de 31 lemmatiserade verben utgör sublemman).

Över hälften av verben eller 56 stycken finns lemmatiserade i någon av ordböckerna men överensstämmelsen är inte så hög. Bara 18 verb finns med som lemma i samtliga ordböcker. Av tabell 3 framgår hur de 90 s-verbet fördelar sig på grupper enligt hur många ordböcker som anför dem som lemma. I den första gruppen, de verb som finns lemmatiserade i alla ordböcker, ingår flera verb som kan konstrueras opersonligt (*det behövs ... osv.; behövas, fordras, krävas, kännas, ryktas*).

En del av de 90 mediala SAG-verbet är knappast seriösa lemmakandidater för en (allmänspråklig) ordbok, t.ex. *gelatiniserar, självsläckas* eller *fördanskas*.

4.2. Deponensangivelse inne i artiklarna

Lemmativering av s-verb är bara ett sätt att redovisa deponens. Om s-formen för ett verb inte anføres som lemma finns det möjlighet att inne i artikeln för motsvarande s-lösa form visa på användning i s-form. Det kraftfullaste verktyget är mikrostrukturell gruppering av artikeln så att deponensformerna avskiljs till en egen grupp. Ett lite mindre kraftfullt alternativ är att utnyttja metaspråkliga angivelser, medan en implicit metod är att helt enkelt anförä exempel på s-former utan vidare kommentarer.

För de 90 mediala verb som aktualiseras av SAG utnyttjas den mikrostrukturella möjligheten av NKO, som anför vissa av s-verbet som sublemman (5 av de 31 lemmaansatta verben). Metaspråkliga angivelser förekommer i SO men ytterst sparsamt i de andra ordböckerna.

I SO lyder angivelsen i de flesta fall *vanl. pass. el. perf. part.* Ibland anges bara ettdera alternativet och i några fall står det *ofta* i stället för *vanl.* I 16 artiklar finns det en angivelse av det slaget, i sex fall kombinerat med förekomst av exempel på s-användning. Möjligheten att visa på s-användning i exempel har utnyttjats i sammanlagt 19 artiklar. Av (1) framgår hur det kan se ut i SO.

(1) **försämra**

- (ofta pass. el. perf. part.) göra sämre:

*sjukförmånerna har ~ts; vädret ~des framåt
eftermiddagen*

(2 av totalt 2 exempel i artikeln)

förvirra

- (vanl. perf. part.) skapa tankemässig oreda hos person så att [...]

förvandla

- (fullständigt) förändra i fråga om [...]

*prinsen ~des till en groda; ~ det sköna naturområdet
~des till ett grustag; dödsstraffet ~des till livstids fängelse*

(3 av 5 exempel)

Angivelsen *vanl. perf. part.* fungerar som en indirekt upplysning om medialitet eftersom *förvirrad* lika gärna kan vara particip av *förvirras* som av *förvirra* (jfr SAG 2:600). (Formen *förvirrad* finns

för övrigt lemmatiserad i SO, klassificerad som adjektiv liksom många andra particip.)⁶

4.3. Sammanfattande om medial deponens i ordböcker

Sammantaget kan man konstatera att de svenska ordböckerna i viss mån svävar på målet när det gäller medial deponens. Vissa verb lemmatiseras i sin s-variant medan det för andra inte ens påpekas att de ofta kan uppträda i medial deponenskonstruktion. Vissa verb som inte just uppträder transitivt ska ändå sökas under den transitiva formen. Överensstämmelsen mellan lemmatiseringen i de olika ordböckerna är rätt låg. De redaktionella principerna bakom lemmatiseringen verkar delvis oklara.

SO:s metaspråkliga angivelser *vanl. pass.* och liknande är inte helt lyckade. S-formerna anges som passiv, också i de fall när det handlar om fall som är klart mediala. Det finns förstås gränser för hur tydlig en ordboksartikel kan bli, men ur grammatisk synvinkel verkar det mindre lyckat att etikettera fall som *försämras – vädret försämrades* och *förvandlas – larven förvandlades till puppa* som passiv.

5. Medial deponens och passiv som konstruktioner

När man diskuterar medial deponens måste man göra det i relation till passiv eftersom formerna är nära förbundna med varandra.

I Lyngfelts (2007) mycket schematiska framställning återgiven i figur 1 framgår likheten mellan s-passiv och medial konstruktion av att instansieringar av de båda konstruktionerna kommer att se exakt lika ut om den optionella agenten inte realiseras i passiv.

6 I själva verket hör lemmatisering av particip nära ihop med s-verbsproblematiken men participlemmatisering går jag inte in på i denna studie.

S-PASSIV [Pat/Uppl V (Agent)] < Subj V-s (PP _{av}) >	MEDIAL DEPONENS [Pat/Uppl V Ø] < Subj V-s >
--	---

Figur 1: S-passiv och medial deponens som konstruktioner enligt Lyngfelt (2007:119).

I Fried & Östman (2004) framställs den generella passiva konstruktionen som i figur 2.

syn [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>cat</td> <td>v</td> </tr> <tr> <td>lex</td> <td>+</td> </tr> <tr> <td>voice</td> <td>passive</td> </tr> </table>	cat	v	lex	+	voice	passive	Passive				
cat	v										
lex	+										
voice	passive										
sem ['an entity is affected by a potentially unidentified cause']											
prag ['discourse prominence of the result of an action']											
val { [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>rel [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>DA</td> <td>+</td> </tr> <tr> <td>gf</td> <td>obl</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>syn [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>cat</td> <td>p⁺_{by}</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>(fni)</td> <td></td> </tr> </table>	rel [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>DA</td> <td>+</td> </tr> <tr> <td>gf</td> <td>obl</td> </tr> </table>	DA	+	gf	obl	syn [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>cat</td> <td>p⁺_{by}</td> </tr> </table>	cat	p ⁺ _{by}	(fni)		
rel [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>DA</td> <td>+</td> </tr> <tr> <td>gf</td> <td>obl</td> </tr> </table>	DA	+	gf	obl							
DA	+										
gf	obl										
syn [<table border="1" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td>cat</td> <td>p⁺_{by}</td> </tr> </table>	cat	p ⁺ _{by}									
cat	p ⁺ _{by}										
(fni)											

Figur 2: Passiv konstruktion enligt Fried & Östman (2004:49).

Passivens pragmatiska funktion är enligt figur 2 att lyfta fram resultatet av en aktion, och passivens semantiska innehåll är att en entitet påverkas av en potentiellt oidentifierad orsak. Detta gäller också medial deponens.

Valet av passiv konstruktion handlar i många fall om s.k. nedgradering av agenten (Lyngfelt & Solstad 2006). Vem eller vad som står bakom det skeende eller den aktion verbet beskriver är oviktigt eller underförstått. Nedgradering är en oortodox term ur konstruktionsgrammatisk synvinkel, eftersom varje konstruktion ska betraktas som en självständig enhet som inte är resultatet av några transformationer. Emellertid måste man också räkna med att språkbrukare har kunskap om hur konstruktioner hänger ihop – att kunna ett språk är att kunna dess konstruktioner (Fried &

Östman 2004) – och att de väljer passiv konstruktion ”i stället för” aktiv när en passiv konstruktion är påkallad.

Frågan blir då hur den mediala deponenskonstruktionen förhåller sig dels till passiv, dels till de lexikala konstruktionerna för enskilda verb.

Ska man räkna med att *medial diates* är av samma generella art som aktiv och passiv diates? Vi har i så fall tre olika syntaktiska konstruktioner som unifierar med de lexikala konstruktionerna för enskilda verb. Väljer man ett sådant synsätt borde inga mediala s-verb lemmatiseras i ordböcker, för då måste de betraktas som böjningsformer.

Utifrån verbmaterialet kan det dock konstateras att medial deponens inte är en så generell konstruktion i svenska. Medan transitiva verb överlag kan böjas i s-passiv är det ett mindertal verb som räknas till de mediala deponensverben.

Åtminstone i svenska är medial deponenskonstruktion därmed en betydligt mindre generell konstruktion än (s-)passiv. Konstruktionen kunde kanske snarare räknas som en generell *lexikal* konstruktion, en verbtypskonstruktion, eller kanske snarare några olika verbtypskonstruktioner, för det handlar ju inte om en enda enhetlig grupp. De mediala konstruktionerna ärver många egenskaper av s-passiv⁷ men de skiljer sig från passiv konstruktion genom avsaknad av agentadverbialsmöjlighet och genom kraftigare restriktioner i fråga om vilka verb de kan unifiera med.

Inom interaktionell lingvistik används begreppet *meningspotential*. (Se t.ex. Allwood 2003, Norén & Linell 2006, se även Jensen 2013 i denna volym.) Ett ords meningspotential definieras i Allwood (2003) på följande sätt: ”all the information that the word has been used to convey either by a single individual or [...] by the

7 Här talar vi om hur det ter sig ur ett nuspråkligt perspektiv. Historiskt räknas det allmänt med att s-morfemet, både i s-passiv och i deponens, utvecklats ur reflexiva former. För en kortfattad översikt av utvecklingen se Lyngfelt (2010:180–183) och där angiven litteratur.

language community.” Det handlar alltså om en aktiveringspotential för all den lingvistiska och encyklopediska information som är kopplad till ett ord. I faktisk användning är ord så gott som alltid monosema, eftersom betydelsen bestäms utifrån de omgivande ordens betydelser (och av den extralingvistiska kontexten).

Tolkar man detta synsätt bokstavligt vore lexikografiskt arbete omöjligt, men det lexikografen gör i sin beskrivning är att redovisa typiska kontexter för ett uppslagsord. Det problematiska med ordboksartiklar är snarast att definitionerna lätt skapar en illusion av att det beskrivna uppslagsordet ensamt skulle ha alla de betydelser som anges i artikeln, när det i själva verket handlar om att orden i en viss kontext och tillsammans med kontexten får den angivna betydelsen.⁸

När det gäller de mediala s-verben kan man utan svårighet tänka sig att de bildar en betydelsepotential tillsammans med sin transitiva, s-lösa motpart. Ett sådant antagande kan förmodas (om än inte nödvändigtvis i termer av just meningspotential) ligga bakom kutymen att betrakta de transitiva verben som grundform och lemmaansätta dem. Ur betydelsebeskrivningen för grundformen förväntas användaren kunna dra slutsatser om betydelsen hos böjningsformer/avledningar.

Till samma nätverk som de enkla verben hör dessutom eventuella partikelverb, både s-former och s-lösa alternativ, och också particip.

6. Lexikografiska lösningar?

Hur borde då ordböcker lösa problemet med mediala deponensverb? Hårdrar man existensen av en medial konstruktion som en tredje typ av diates skulle vi ha att göra med ett rent grammatiskt

8 Också ett så ”lexikaliskt” ord som *hus* är kontextberoende: i kontexten *huset Bernadotte* syftar *hus* inte på en byggnad.

fenomen. I så fall borde mediala s-verb inte lemmatiseras. Den mediala användningen kan vid behov redovisas inne i artiklarna i likhet med frekventa passiva användningar.

Men ovan har vi kunnat konstatera att deponens mer verkar vara en lexikal egenskap, och då är frågan vilka konsekvenser man ska dra som lexikograf. Man kan fortsätta att redovisa vissa mediala s-verb som lemman men då bör man i högre grad beakta användningen. Inom modern lexikografi kan man i korpuser kontrollera de mediala förekomsternas andel av samtliga förekomster av ett verb. Frekvens ska förstås inte vara det enda kriteriet men kan utgöra en god utgångspunkt. En ordbok beskriver ju i första hand lexikala fenomen och därmed kan lemmatisering enligt klara kriterier anses vara en god lösning.

Men vid lemmatisering råkar man ut för det problem som redaktionen för SO förmodligen velat undvika: att ansätta verbpar som lemman vilkas betydelse systematiskt motsvarar varandra.

En annan möjlighet är därför att genomgående anse det s-lösa verbet vara grundform och att åskådliggöra deponens med hjälp av mikrostrukturen som i (2). Lemmatisering skulle på sin höjd användas om det transitiva och det deponentiella verbet glidit ifrån varandra betydelsemässigt.

(2) **försämra**

- (ofta pass. el. perf. part.) göra sämre:
- ~s: bli sämre *vädret ~des framåt eftermiddagen*

förvandla

- (fullständigt) förändra [...]
- ~s: bli annorlunda, få ny form el. skepnad
larven ~des till puppa

I (2) har SO:s layoutprinciper följts. I praktiken finns det naturligtvis många möjligheter att särskilja grupperna. I elektroniska

ordböcker är alternativen många fler.

Med en lösning som i (2) måste lexikografen i högre grad välja exempel som kan placeras i rätt ”fälla”, även om en viss tvetydighet kan tillåtas. Språkets tendens till vaghet ska få träda fram i en ordbok.

Vid val av principer måste teoretiska överväganden ställas i relation till vilka de tilltänka användarna är, vilka grammatiska kunskaper de förutsätts besitta och vilka språkliga intuitioner och föreställningar de kan tänkas ha.

I vilken mån har användare t.ex. uppfattningar om ”grundform”? Verbet *inflammEra* anförs exempelvis i tre av de undersökta ordböckerna som lemma i infinitiv i s-lös form. Men i autentiskt material är beläggen på infinitiv och på indikativa former mycket fåtaliga (1 belägg av 80 i det material jag använt). De participiella beläggen dominerar stort, och det handlar därtill om participformer som inte kan kopplas samman med transitivt verb. Det som inflammeras är först och främst olika ställen i och på människokroppen och i bildlig användning mänskliga relationer eller frågor i anslutning till sådana, alltså fall där agent är tämligen otänkbart. Noga taget hör alltså participbeläggen till överväldigande del samman med s-formen *inflammEras*. Men s-former av verbet är också ovanliga i materialet (också 1 belägg av 80), så det är inte givet att denna teoretiskt korrekta form är den optimala uppslagsformen. Sett till användning vore participet det naturliggaste lemmaalternativet. Det är den form som anförs som enda uppslagsform i NKO, som är en ordbok riktad till icke-svenskspråkiga.

Lika väl som användarna förutsätts komma fram till particip från infinitiv ska de kunna komma fram till infinitiv utifrån participformen. Statistiskt sett är det bara mycket mer sällan de behöver göra den senare slutledningsoperationen, om man tänker sig att de går från ett påträffat belägg till att slå upp i en ordbok.

Att det är grundformen hos ord – för verb s-lös infinitiv – som

ansätts som lemma följer en lång lexikografisk tradition. I våra dagar när de teoretiska kunskaperna om språk verkar svikta mer och mer borde lexikograferna kanske söka sig delvis nya vägar. Att tänka mer i konstruktioner är kanske en sådan väg.

7. Avslutning

I denna uppsats har jag resonerat kring mediala deponens som lexikografiskt problem. Som det ofta går när man börjar syna ett språkligt fenomen i sömmarna hittade jag fler problem än lösningar. Att i en tryckt ordbok åskådliggöra de intrikata nätverk som språkliga konstruktioner utgör är i det närmaste ogörligt och överlag lyckas ordböcker rätt väl i relation till den svåra uppgiften.

I och med att allt fler ordböcker publiceras elektroniskt kan olika länksystem och möjlighet till alternerande visningar föra oss närmare ett mål där orden i språket framstår som de delar i det nätverk de är. Innan vi är framme kommer vägen att vara lång och mödosam men samtidigt mycket givande.

Litteratur

Ordböcker

BSO (2010) = *Bonniers svenska ordbok*. Sten Malmström, Iréne Györki & Peter A. Sjögren. 10 uppl. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

NKO (2006) = *Natur och Kulturs stora svenska ordbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

SAOL (2006) = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 13 uppl. Stockholm. Även tillgänglig över <www.svenskaakademien.se/web/Ordlista.aspx>.

SO (2009) = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Stockholm: Norstedts (i distribution).

Annan litteratur

Allwood, Jens (2003): Meaning potentials and context: Some consequences for the analysis of variation in meaning. I: Hubert Cuyckens, René Dirven & John R. Taylor (eds.): *Cognitive Approaches to lexical semantics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 29–65.

Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman (2004): Construction Grammar: a thumbnail sketch. I: Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (eds.): *Construction Grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 11–86.

Jensen, Eva Skafte (2013): Ordklassproblemer, tilfældet *sådan*. I: *LexicoNordica* 20 (denna volym).

Lambrecht, Knud (1994): *Information structure and sentence form: Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. New York: Cambridge University Press.

Lyngfelt, Benjamin (2007): Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. I: *Språk och stil NF* 17, 86–134.

Lyngfelt, Benjamin (2010): En akademiledamot pensioneras inte – om konstruktioner med s-verb i svenskan. I: Kristinn Jóhannesson, Ida Larsson, Erik Magnusson Petzell, Sven-Göran Malmgren, Lena Rogström & Emma Sköldberg (red.): *Bo65. Festskrift till Bo Ralph*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39.) Göteborg, 178–192.

Lyngfelt, Benjamin & Torgrim Solstad (2006): *Demoting the Agent – Passive, Middle and Other Voice Phenomena*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

NE = *Nationalencyklopedin*. Artikeln *deponens*. <<http://www.ne.se/lang/deponens>, Nationalencyklopedin> (februari 2013).

Norén, Kerstin & Per Linell 2006: *Meningspotentialer i den språkliga praktiken*. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket (MISS) 54.) Göteborg: Göteborgs universitet.

SAG (1999) = Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts ordbok.

SALDO: <<http://spraakbanken.gu.se/swe/resurs/saldo>> (februari–april 2013).

Språkbanken: <<http://spraakbanken.gu.se/korp>> (februari–april 2013).

Nina Martola
forskare, avdelningsföreståndare, ph.d.
Institutet för de inhemska språken
Berggatan 24
FI-00100 Helsingfors
nina.martola@sprakinstitutet.fi